

Kié az egyetem?

Kié az iskola? Ezt a kérdést tette fel Kozma Tamás csaknem másfél évtizeddel ezelőtt. A kérdésekben megfogalmazott fejezetcímek – a gyerekeké?, a szülőké?, a pedagógusoké?, az államé?, a társadalomé? – egyszerre jelezték az elemzés dimenzióit és az egyszerű kérdésre adott válasz bonyolultságát. Kié az egyetem? Teszi fel az új könyv a csalókan egyszerű kérdést. A 240 oldalas válasz bizonyítja, hogy ennek eldöntése a felsőoktatás esetében sem kevésbé összetett.

A könyv alcíme („A felsőoktatás nevelésszociológiája”) egy másik párhuzammal játszik ennél hangsúlyosabban. Kozma Tamás „Bevezetés a nevelésszociológiába” című műve több kiadást megért, alapkönyvnek számít minden felsőoktatási intézmény tanárképzésében. Ennek egyik fejezete kitér a felsőoktatásra is, s az új kötet az ott felvetett gondolatokat fejti ki részletesebben.

Imponáló pályaképet jeleznek ezek a könyvek, egyúttal optimizmussal tölthetik el a kortársakat. Lehetséges – mert létezik – olyan társadalomtudományos pálya, amely töretlenül ível át rendszerváltozáson, kormányváltásokon. A művekben nyilván akadnak tévedések, kevésbé sikeres pontok, ám nincs olyan, amelyet ne vállalhatna a szerző azért, mert abban az éppen uralkodó, mára tovatűnt politikai rendszert szolgálta volna ki. S optimizmussal töltheti el a kortársakat ez a pálya a magyar társadalom és oktatás állapotával kapcsolatban is. Hiszen az elmúlt évtizedek nagy fordulatai ellenére Kozma Tamás művei az új értelmiségi nemzedékek alapkönyveiként épültek be a társadalomról és az iskoláról szerzett ismereteikbe.

A játékos és komoly rímek, párhuzamok hangsúlyozzák az egymásra épülést, a kontinuitást, amire joggal büszke a szerző maga is.

Bár a „Kié az egyetem?” a nevelésszociológiáról készült összefoglaló mű folytatásának ígérkezik, tartalmában, szerkezetében, stílusában is jelentősen eltér attól. Az olvasó nem átfogó „bevezetést” kap egy diszciplinába, hanem a felsőoktatás szociológiai-oktatáspolitikai kérdéseinek enciklopédikus igényű feldolgozását találja meg. Azért nem igazán érzem találónak az alcímet, mert szűkíti az igen szélesen vizsgált jelenségekört, a felsőoktatás problematikájának teljességét hazánkban és külföldön.

A könyv két nagy részre tagolódik: az első a felsőoktatás-politika, a második a felsőoktatási intézmény címet viseli.

A felsőoktatással kapcsolatos oktatáspolitikai részt rendkívül fontossá az teszi, hogy a szerző bemutatja és értelmezi azokat a sodró erejű társadalmi-gazdasági változásokat, amelyek a világban és hazánkban a felsőoktatást kiemelték egy szűk akadémiai elit „magánszférájából”, és a köz-érdeklődés központjába emelték. Ezeket a bonyolult folyamatokat – ez Kozma Tamás minden művének erénye – világosan áttekinthetővé teszi anélkül, hogy egyszerűsitené. A felépítés logikája magyarázza, milyen társadalmi kihívásokra kell válaszolnia az oktatáspolitikának, miként hajtja végre a változtatásokat, s milyen viták vezettek ahhoz, hogy létrejöjjön az „újszülött egyetem”.

Minden szempont úgy jelenik meg a könyvben, hogy megismerjük a nemzetközi folyamatokat, azok szakirodalmi értelmezését, majd a magyar fejleményeket a szerző saját kutatásai és a magyar irodalom tükrében. Legjellemzőbb erre a reformviták összefoglalása, amelyben a közelmúlt magyarországi vitáinak fő gondolatait úgy foglalja össze a szerző, hogy szisztematikus összefüggésbe hozza a nemzetközi trendekkel. A „jelen-idejűség” – az aktuális viták, döntések, folyamatok elemzésbe való bevonása – azért nem hordozza a véletlenszerűség jegyeit, mivel a véleményeket, nézeteket, aktuális kutatási

eredményeket a társadalom, ezen belül a felsőoktatás alakulásának fő folyamataiba ágyazza be.

A könyv 91-től 226 oldaláig tartó nagyobb rész a felsőoktatási intézményt vizsgálja. Valóban maga az intézmény, az intézményi rendszer van a középpontban, ám olyan módon, ahogyan beágyazódik a felsőoktatás rendszerébe, szűkebb és tágabb környezetébe. „A felsőoktatás hermeneutikája” című bevezető a felsőoktatás egészét, ezt a kívülálló számára még mindig zárt világot írja le, ahogyan környezetében megjelenik, szimbólumokat és üzeneteket hordozva. A további fejezetek az intézmény szervezetébe, szerkezetébe és szereplőinek csoportjai közé kalauzolnak. Előbb a szervezet egészét ismerjük meg: ez talán a könyv egyetlen olyan fejezete, amely jelentősen támaszkodik a korábbi művekre (az iskolai szervezetkutatást Kozma Tamás vezette be a hazai nevelésszociológiába). Túlnyomórészt a szervezetszociológia fogalmaival és eszközeivel operál a következő fejezetekben is, igazolván e szemlélet hasznosságát bonyolult jelenségek operacionálisálásában, értelmezésében, rendszerezésében.

A felsőoktatás népét ismerjük meg a következő fejezetekben. A szerző értelmezésében külön „világok” ezek, amelyek saját életet élnek, saját értékrendjük van, saját törvényeknek engedelmeskednek – persze a nagy szervezeten belül. Elfogadva ezt a logikát, le kell mondanunk arról az igényről, hogy a bonyolult kölcsönkapcsolatokról, a státusokat betöltő személyek változatos és gyakran többes szerepeiről részletesebb elemzést kapjunk. (Szemben a közoktatással, a felsőoktatásban egyszerre lehet valaki hallgató és oktató, adminisztrátor és hallgató vagy oktató stb.)

A hallgatók világa két fejezetben is megjelenik. Előbb általános képet kapunk annak a hallgatói szubkultúrának a történetéről, amely a „campust” jellemzi. A kialakulás történetét egészen napjainkig foglalja össze a szerző, kitekintve „életciklusaira”. Az „életciklus” fogalma történetileg értendő, így belefért a lázadás és a menedzserizmus kialakulása is. A mai magyar „campust” a pedagógushallgatók példáján keresztül ismerjük meg. Életszerűvé teszi, hogy ezt a témát a szerző egyetemi oktatói és kutatói tevékenysége, az általa vezetett doktori iskola hallgatóinak empirikus munkája alapján dolgozza fel, sok interjúrészlettel, személyes megfigyeléssel. A választás érthető és indokolható is (a legnépesebb hallgatói csoportról és nevelésszociológiai feldolgozásról van szó), mégis hiányolom egy kissé a kitekintést más, talán zártabb hallgatói csoportokra is.

Talán a hallgatók világánál bonyolultabb az oktatóké. Velük szintén két fejezet foglalkozik. Az első a tanárok helyzetét, szerepeit vizsgálja, kiemelve a fontosabb szerepkonfliktusokat – ezek között is elsődleges az oktató és kutató szerep közötti feszültség –, s az oktatói státus változásának tendenciáit. A másik fejezet a kutatásra helyezi a hangsúlyt, szerencsés esetben ebből él az egyetemi oktatás. Itt tér ki a szerző a tudománypolitikára, a K+F finanszírozására, az egyetemi és a nem egyetemi kutatóhelyek dilemmáira, az e kérdésekkel kapcsolatos vitákra, a nemzetközi és hazai tendenciákra.

Ezután a felsőoktatás adminisztrátorainak és menedzsereinek világát ismerjük meg. Három fontos adminisztratív pozíciót és a hozzájuk kapcsolódó szerepeket választja ki: ezek a

Miként olvassuk a könyvet? Egy-értelmű, hogy a magyar irodalomban előzmények nélküli, enciklopédikus igényű és jellegű kötetet vesz kezébe az olvasó. A könyv alapvetően nem monográfia, hanem egyetemi előadások füzéréből szervesült egység. Erről árulkodik a fejezetek előtt álló, az előzményekre visszatekintő bevezetés – minden oktató tudja, hogy így érdemes elkezdeni az előadást –, s a fejezetet záró hasznos összegzés. A szöveg őrzi az előbeszéd dinamikáját, könnyedségét, anélkül hogy bármikor pongyola, pontatlan lenne. A stílus Kozma Tamás kiváló adottsága!

kancellár, a kvesztor és a burzárus. A középkori egyetemből kölcsönzött fogalmak köré csoportosítva érthetővé válnak a különböző adminisztrátori-vezetői pozíciók és azok a konfliktusok, amelyek csökkentik talán a működés hatékonyságát, de lehetővé teszik a „fontolva haladást”, a régi egyetem fontos vonásainak megőrzését a változások sodrában is.

A következő két fejezet kilép az egyetemről: az egyik a munka világába vezet át, a másik pedig abba a társadalmi-területi környezetbe, amely körülveszi az egyes intézményeket. A „munka világáról” szóló fejezet fő kérdése, hogy mit ér a diploma, mit kezdenek a végzetek felsőfokú képzettségükkel, milyen eséllyel és milyen motívumok alapján választanak munkahelyet. Nemzetközi és hazai nagymintás vizsgálatok alapján levont következtetései szerint az egyetemi képzés fő funkciói (szakmai képzés, diplomásképzés, előképzés tudományos kutatásra, értelmiségképzés) mellett a felhalmozott szociális tőke segít a munka világába való sikeres beilleszkedésben.

„Az egyetem és a régió” című fejezetben a felsőoktatás térszerkezetét vizsgálja. Térképeken jeleníti meg a társadalmi-területi fejlettség mutatóit, a felsőoktatás iránti lakossági igényeket. Az észak-alföldi (Debrecen) egyetemet bemutató esettanulmány egy innováció-hiányos határmenti térség példáján vizsgálja a felsőoktatási intézmény helyét, szerepét a régióban.

Az utolsó fejezet a felsőoktatás átalakulásának lehetőségeit veszi számba, tekintettel azokra társadalmi tendenciákra, amelyeket a kötet első fejezete részletesen taglalt. Végkövetkeztetése, hogy az expanzió folytatódik, az oktatás harmadik fokozata után a negyedik fokozat tömegessé válásának igénye újabb kihívás elé állítja majd a felsőoktatást.

Miként olvassuk a könyvet? Egyértelmű, hogy a magyar irodalomban előzmények nélküli, enciklopédikus igényű és jellegű kötetet vesz kezébe az olvasó. A könyv alapvetően nem monográfia, hanem egyetemi előadások füzéréből szervesült egység. Erről árulkozik a fejezetek előtt álló, az előzményekre visszatekintő bevezetés – minden oktató tudja, hogy így érdemes elkezdni az előadást –, s a fejezetet záró hasznos összegzés. A szöveg őrzi az élőbeszéd dinamikáját, könnyedségét, anélkül hogy bármikor pongyola, pontatlan lenne. A stílus Kozma Tamás kiváló adottsága! A játékosság, ritmusérzék, a találó és hatásos címadás korábbi műveinek is jellemzője volt. Itt azonban néha úgy érzem, hogy a rím és ritmus hatásossága a címben – szemben a szöveg szép magyarságú értekező stílusával – elfelejtette a szerzővel önmaga másféle stílárís erejéit: rengeteg idegen szó, némelyik nyakatekerten, bonyolult magyarázatot igénylő.

Módszerének számos előnye és néhány hátránya is van. Az előnyök között – a stíluson kívül – kiemelem azt az élményt, hogy az ember választ kap az olvasás közben megfogalmazott kérdésekre, más szóval, hogy nem marad kifejtetlen gondolat, elvarratlan szál. A bevezetők és az összefoglalások hangsúlyozzák a szerző által legfontosabbnak ítélt gondolatokat, de nem helyettesítik a fejezetek elolvasását: nem ismételnék, hanem kiemelnek. A hátrányok között említem, hogy engem néha zavart a hosszadalmas fogalom-magyarázat, amely nem közvetlenül a tárgyra vonatkozott (például a hermeneutika fogalma, keletkezése, a szó használata). Tartalmilag ennek tulajdonítom, hogy néhány olyan összefüggés nem kapott teret, amely egy monografikus – vagy enciklopédia céljából készült – könyvben bizonyosan ott lett volna: például a felsőoktatásnak az oktatási rendszerben való elhelyezkedése, nemek szerinti megoszlások, etnikai konfliktusok és megoldások, a „kihelyezett képzések” problémája, a kredit-rendszer kilátásai. Ezzel azonban már arra a területre tévedtem, amely minden recenzens kedvenc témája: mi hiányzik az enciklopédiából? Nem akarok tovább haladni ebben az irányban, hiszen 240 – vagy akárhány – oldalban a „teljes” valóság aligha mutatható be.

Azt gondolom, nem enciklopédia ez a könyv – bár enciklopédiaként is olvasható, kell és fogják is akként olvasni –, hanem Kozma Tamás kutatási eredményeinek egyetemi oktatói tapasztalatainak átszűrő összegezése. Saját gondolatai, nézetei, értékítéletei jelennek meg a könyv minden lapján és nem valamely neutrális tudomány. Kié az egyetem? – kér-

dezi. Saját hermeneutikai elemzésem szerint a válasz: a hallgatóké. Milyen legyen a jövő egyeteme? Őrizze meg a múltból, amit meg tud őrizni a változó társadalmi viszonyok közepette és maradjon „kontinentális egyetem”.

Tehát oktatási anyag, ahogyan az volt a korábbi nevelésszociológia is. Ez azonban olvasható monográfiaként, enciklopédiaként is, és föltétlenül úgy, mint Kozma Tamásnak a felsőoktatás területén végzett kiváló kutatási eredményeit összegző mű. Ugyanakkor egyetemi jegyzetként is használható, csakúgy, mint a korábbi kötet. Nemcsak az irodalomjegyzék szolgál erre, hanem a mellékelt CD is. Ez éppúgy tartalmaz az előadást (előadásokat) élménnyé tevő fotókat, mint vizsgafeladatokat zárthelyihez, szigorlathoz.

Hogyan változik („virtualizálódik”) az egyetem? Például így.

Kozma Tamás (2004): *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum, Budapest.

Forray R. Katalin
Neveléstudományi Intézet, BTK, PTE

Szüntelen tanulás

A pedagógia gyakorlatát és elméletét olyan pszichológiai keretben értelmezni, amely számol a kultúra biológiai alapjaival és megpróbál megfelelni eközben a kulturális változatosság kihívásainak – Jerome Bruner könyve erre tesz nagyszabású kísérletet, és egyben világos, hasznosítható javaslatokkal szolgál az oktatás mindennapjait és jövőjét illetően.

Mintegy negyven évvel ezelőtt *Jerome Bruner* a *Piaget*-t szerinte rosszul értelmezők bírálatán keresztül azt vetette *Piaget* szemére, hogy fejlődéslélektani modelljei csak az ismeret logikai természetére koncentrálnak és figyelmen kívül hagyják a fejlődést lehetővé tevő lélektani és társas folyamatokat. (1) *Piaget* ezért *Bruner* akkori véleménye szerint inkább episztemológus, mint pszichológus: mert bár használható és sokoldalúan alkalmazható formális leírását adja a gyermeki ismeretek alkalmazásának, ezzel egyúttal elkerüli a fejlődési folyamatok pszichológiai magyarázatát. Az értelmi fejlődés alapvetően logikai leírásával szembehelyezkedő álláspontját *Bruner* egy saját kutatócsoporttal elvégzett kísérlet értelmezésével támasztotta alá: a kísérlet során többek között 4-9 éves gyermekeknek két különböző méretű, félig megtöltött poharat mutattak, és arra kérték őket, hogy mutassanak rá a „telibb”, illetve „üresebb” edényre. Az eredmény meglepő volt, ugyanis a nagyobb korú gyermekek egyre több ellentmondásos választ adtak: a nagyobb edények egyszerre voltak telibbek és üresebbek is. A látzólagos logikai ellentmondást *Bruner* szerint az oldja föl, hogy az idősebb gyermekek már két változóval, a folyadék és az üres térfogat mennyiségével gondolkodnak. Így amikor egy nagyobb pohárról van szó, az értelemszerűen egyszerre telibb és üresebb, mint a kisebb, de ugyanúgy félig megtöltött pohár. A fiatalabbak pedig azért adtak több jó választ, mert csak a folyadék mennyiségét vették figyelembe.

Ez a kis példa, az arányosság fogalmának kontextuális és fejlődésvű meghatározottságára alapozó kritika, úgy gondolom tárgya és módszere nyomán egyaránt tipikus példája és jó illusztrációja annak a hozzáállásnak, amelyet *Bruner* immár több mint fél évszázados munkássága során következetesen képvisel.

A tárgy ez esetben a tág értelemben vett tudás beágyazott természetét jelenti, azt, hogy például az észlelés, a nyelv, a tanulás és az oktatás olyan folyamatok, amelyekben a meg-